

Open Access

Az Open Access a tudományos közlemények szabad hozzáférését jelenti, mely a felhasználó számára biztosítja az olvasás és esetlegesen a további felhasználás legális, finanszírozási, szervezeti vagy technikai megkötések nélküli lehetőségét. A nyílt hozzáféréssel történő publikálásnak alapvetően három útja van: (i) az „arany út” esetében a szerzők Open Access-folyóiratban közölnek, amely általában közlési díj ellenében lehetséges, (ii) a hibrid esetben a szerzők lényegében megvásárolják a közlemény további felhasználásának jogát a kiadótól egy amúgy nem OA folyóiratban közölve, így csak az a cikk lesz szabadon elérhető, amelyikre a jogot megváltották; (iii) a „zöld út” a publikáció valamely, mindenki számára ingyenesen hozzáférhető repozitóriumba történő feltöltését jelenti, melynek a szerzők számára általában nincsen költségvonzata. Ez utóbbinak több módja is lehet: a szerző elhelyezheti közleményét akár intézményi akár tematikus repozitóriumban. A kiadó ez esetben többnyire megszab egy embargó periódust, ami általában a közlemény megjelenésétől számított 12 hónap, amely időszak leteltéig a közlemény nem kerülhet nyilvánosságra. A repozitóriumok általában lehetőséget biztosítanak az embargó beállítására a közlemény feltöltésekor, így a publikáció elhelyezhető közvetlenül annak megjelenésekor, de csak az embargó lejártával válik elérhetővé.

A Science Europe állásfoglalása szerint az ún. hibrid modell (az alapvetően nem Open Access-folyóiratokban egy adott közlemény szabad elérésének külön költség terhére történő megváltása) hosszú távon nem járható útja az Open Access közlésformának. Ez esetben a társadalom kétszer fizeti meg a publikáció árát: először a szerző, amikor megfizeti az Open Access-kiadás költségét, másodszor pedig az olvasó, amikor előfizet valamely hibrid folyóiraatra, amelyben megjelent az adott közlemény („double dipping”). Ennek kompenzálására egyes kiadók, figyelembe véve az adott folyóiratban megjelent Open Access-közlemények számát, engedményt adhatnak az előfizetési díj összegéből.

A nyílt hozzáféréssel közölt publikációk felhasználását a szerző(k) és a kiadó közötti megállapodás rögzíti („license policy”). Az egyik leggyakoribb ilyen licensz-csomag a Creative Commons (CC) által használt „CC BY”, melyet például az Elsevier is használ. A licenszek megszabják az adott közlemény további felhasználásának lehetőségeit.

Az ún. SHERPA/RoMEO adatbázis segítséget nyújt a szerzőknek az egyes kiadók, illetve folyóiratok Open Access-szabályozásával kapcsolatos tudnivalóiról. Az adatbázisban a folyóirat ISSN-száma, neve vagy a kiadó alapján is lehet keresést indítani és megtudhatjuk, többek között, hogy az adott folyóirat milyen embargót ír elő, illetve a közleményt mely formájában engedélyezi elhelyezni valamely repozitóriumban. Általában három formáról

beszélhetünk: (i) a kézirat (bírálat előtt – „pre-print”); (ii) a bírálók megjegyzéseire adott kiegészítéseket is tartalmazó elfogadott változat – „post-print” (ami még nem tartalmazza a kiadó általi tördelést, nyelvi finomításokat, tehát nem a kefelenyomatról van szó) és (iii) a kiadott változat. Ez utóbbit általában nem tölthetjük fel semmilyen oldalra. Általában a „post-print” változatot helyezhetjük el a repozitóriumban, figyelembe véve a kiadó által megkövetelt embargót és egy linkkel hivatkoznunk kell a hivatalos változat elérési helyére.

Az OTKA 2008-ban aláírta a jelenleg világszerte közel 500 tagot számláló Berliini Nyilatkozatot, mellyel elkötelezte magát a nyílt hozzáférés mozgalma mellett. A projektet vezető kutató feladata, hogy az OTKA-támogatással létrejött tudományos közleményt a nyílt hozzáférés normái szerint térítésmentesen olvashatóvá tegye a szabad olvashatóság jogának biztosításával, vagy a közlemény megjelenését követően annak nyilvános hozzáférést repozitóriumba való elhelyezésével. Az OTKA, mint a Science Europe tagja, adoptálja annak Open Access-politikával kapcsolatos nézeteit és ajánlásait. Fontos megjegyezni, hogy nem tiltjuk a hibrid folyóiratokban nyílt hozzáféréssel történő közlési formát. Amennyiben a szerző a „zöld utat” választja, akkor az OTKA javasolja a közleménynek az MTA (REAL) repozitóriumába történő elhelyezését.

Az OTKA-pályázatokban az „Egyéb költség” rovaton tervezni lehet a nyílt hozzáféréssel történő publikáció költségeit, továbbá az általános költségek negyedét tudományos információ beszerzésére kell fordítani, melynek legalább a felét az intézmény köteles Open Access költségekre fordítani, melyről el kell számolnia. Az OTKA projekt lezárását és végső elszámolását követően a projekt dologi költségeinek visszafizetett maradványából maximum 1 M Ft megpályázható a kutatási témához kapcsolódó, egy éven belül megjelenő cikk publikációs költségére. A projekt lezárásával egyidejűleg a vezető kutatónak a publikációs igényét írásban kell jeleznie az OTKA-nak.

Hasznos linkek

Berlini Nyilatkozat:

<http://openaccess.mpg.de/286432/Berlin-Declaration>

Creative Commons-licenszek:

<http://creativecommons.org/licenses/>

Open Access portál:

<http://www.open-access.hu/>

OpenDOAR – Open Access repozitóriumok gyűjteménye:

http://www.open_doar.org/

REAL - Az MTA Könyvtárának Repozitóriuma:

http://real.mtak.hu/cgi/set_lang?langid=hu&fromurl=http://real.mtak.hu/information.html

Science Europe állásfoglalása:

http://www.scienceeurope.org/uploads/PublicDocumentsAndSpeeches/SE_OA_Pos_Statement.pdf

SHERPA/RoMEO adatbázis:

<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>